

МІЖНАРОДНІ ПРОЕКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена огляду результатів проектів міжнародної співпраці ЄС та їх впливу на реформи у сфері вищої освіти. Окреслено ключові напрацювання проектів, спрямовані на реформування вищої освіти та запровадження положень Закону України "Про вищу освіту". Визначено кластери, що об'єднують результати проектів за змістом напрямів реформ, представлено рекомендації щодо застосування результатів структурних проектів на національному рівні задля розвитку вищої освіти та її інтернаціоналізації.

Ключові слова: *Міжнародна співпраця, реформа вищої освіти, програми ЄС, Еразмус+, Темпус, інтернаціоналізація, розвиток потенціалу вищої освіти, спільні проекти, структурні проекти, інструменти Болонського процесу, забезпечення якості.*

Постановка проблеми та її актуальність. Запровадження положень нового Закону України "Про вищу освіту" в умовах обмежених часових і матеріальних ресурсів спонукає до пошуку додаткових можливостей щодо інтеграції до Європейського простору вищої освіти, зокрема використання результатів міжнародних проектів, напрацьованих на основі кращого європейського досвіду [2]. Ключовими завданнями вітчизняної системи вищої освіти є імплементація інструментів Болонського процесу, передусім розвиток системи забезпечення якості вищої освіти, трициклової системи вищої освіти, запровадження рамок кваліфікацій, розроблення стратегій інтернаціоналізації на інституційному та національному рівнях.

Європейський Союз майже 25 років надає Україні допомогу, з кожним роком відкриваючи все більше можливостей міжнародної співпраці у сфері вищої освіти в рамках програм Темпус, Еразмус Мундус та Еразмус+. Заклади вищої освіти у співпраці з європейськими колегами здійснюють обмін досвідом і кращими практиками, змінюються самі, а також впливають на розвиток вищої освіти, запроваджуючи спільні та структурні проекти. За своєю сутністю, визначеною документами програм ЄС, результати структурних проектів повинні здійснювати вплив на національному рівні та забезпечувати впровадження інструментів Болонського процесу, інтернаціоналізації вищої освіти. Отже актуальною проблемою постає визначення, які саме напрацювання міжнародних проектів могли би стати рушійною силою реформ. Актуальність проблеми підтверджується документами останніх Міністерських конференцій Болонського процесу, положеннями Закону України "Про вищу освіту", а також Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС, де визначаються зобов'язання активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема з метою реформування та модернізації системи вищої освіти в рамках Болонського процесу; підвищення якості вищої освіти; активізації мобільності студентів і викладачів тощо [6].

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Українські науковці (Луговий В.І., Бобрицька В.І., Козієвська О.І., Панченко В.І., Масловова І.І., Сікорська І.М., Степаненко І.І.) розглядають різні інструменти і механізми міжнародної співпраці в контексті інтернаціоналізації, серед них академічна мобільність, модернізація освітніх програм, запровадження інструментів забезпечення якості [1]. А. Сбруева окреслила сутність поняття "інтернаціоналізація вищої освіти", охарактеризувала цільові пріоритети, змістові засади та механізми реалізації комплексної європейської стратегії інтернаціоналізації вищої освіти (European higher education in the world, 2013), запропонувала пріоритетні завдання розроблення національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти України [5]. Разом з тим, проблему використання міжнародних проектів як інструментів реформування вищої освіти, зокрема на основі аналізу структурних проектів співпраці, та їх впливу на розвиток вищої освіти на національному рівні комплексно не досліджено.

Мета статті – визначити та обґрунтувати характеристики проектів міжнародної співпраці ЄС як інструментів реформування вищої освіти в контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Українська система вищої освіти динамічно розвивається під впливом як внутрішніх, передусім упровадження нового Закону України "Про вищу освіту", так і зовнішніх, зокрема інтеграції до Європейського простору вищої освіти, факторів.

Закон України "Про вищу освіту" включає такі основні положення та інструменти Болонського процесу:

- запровадження ЄКТС (Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи) і Додатку до диплома європейського зразка;
- запровадження трициклової системи вищої освіти та підготовка доктора філософії за структурованими освітньо-науковими програмами;
- розвиток системи забезпечення якості вищої освіти;
- визначення відповідності між освітніми рівнями та рівнями Національної рамки кваліфікацій [2].

Заклади вищої освіти України і Європейського Союзу запроваджують в рамках програм ЄС Темпус і Еразмус+ "Розвиток потенціалу вищої освіти" два типи проектів: спільні та структурні, які слугують засобами розвитку потенціалу закладів вищої освіти та системи вищої освіти в цілому, запроваджуючи ключові інструменти Болонського процесу. Результати спільних проектів спрямовані, передусім, на інституційний розвиток закладів вищої освіти, в той же час структурні проекти призначені системно впливати на реформи у вищій освіті на національному рівні [7; 8].

Обов'язковою умовою партнерства в межах структурних проектів є участь Міністерства освіти і науки України, яке є головним бенефіціаром усіх проектів міжнародної співпраці у сфері вищої освіти [8].

На допомогу Міністерству освіти і науки України в 2009 р. за ініціативою та за підтримки Європейського Союзу було створено Національну команду експертів з реформування вищої освіти, яка є важливим інструментом та експертним ресурсом для запровадження реформ, з метою залучення визначного експертного досвіду, здатного прискорити досягнення цілей Лісабонського та Болонського процесів у світлі національних потреб і прагнень щодо модернізації системи вищої освіти. Члени Національної команди постійно отримують нові знання та досвід, а також набувають сучасних компетентностей під час міжнародних конференцій, семінарів, навчальних візитів і тренінгів, які проводить Європейська Комісія, залучаючи європейський досвід і кращі практики інших країн. Разом з тим, Національні експерти постійно проводять різноманітні заходи для закладів вищої освіти України щодо запровадження ключових інструментів Болонського процесу, сприяючи розбудові потенціалу закладів вищої освіти; беруть участь у робочих групах з розроблення та модернізації законодавчої бази України; здійснюють методичну експертизу стандартів вищої освіти; розробляють методичні матеріали та готують кваліфіковані переклади ключових документів Європейського простору вищої освіти. З 2016 р. експерти виконують роль кураторів проектів програм Темпус і Еразмус+ з розвитку потенціалу вищої освіти, допомагаючи проектним командам запроваджувати отримані результати на національному рівні у співпраці з Міністерством освіти та науки України [3; 4].

За матеріалами проекту ЄС "Національний Темпус/Еразмус+ офіс в Україні" здійснено системний аналіз запровадження проектів програми Темпус за 20 років діяльності програми в Україні у період 1993-2013 рр. Передусім науковий інтерес в контексті реформування вищої освіти становлять результати структурних проектів IV етапу програми (2007-2013 рр.) та двох конкурсів 2015 і 2016 рр. нової програми Еразмус+ з розвитку потенціалу вищої освіти (2014-2020 рр.), зокрема їх напрацюваннями за ключовими інструментами Болонського процесу: трициклова система вищої освіти та підготовка докторів філософії, Національна рамка кваліфікацій, система забезпечення якості вищої освіти, інтернаціоналізація [3; 4].

Відповідно до ключових змістовних напрямів реформування вищої освіти структурні проекти на основі аналізу характеристик цих проектів (мета, цілі та завдання, індикатори) можна виокремити у відповідні кластери. До першого кластеру – *розвиток системи забезпечення якості*, – віднесено такі проекти та напрацьовані ними результати національного рівня.

Проект Темпус "Довіра в системі забезпечення якості – TRUST" (2011-2014 рр.) запроваджували партнери з Фінляндії, Португалії і Словаччини та України (Харківський національний університет радіоелектроніки, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Український католицький університет, Інститут вищої освіти НАПН України, Українська асоціація студентського самоврядування, Державна акредитаційна комісія, Інститут інноваційних технологій та змісту освіти) за підтримки Міністерства освіти і науки України, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти. Основним результатом проекту є створення Національного порталу – Єкосистема (www.dovira.eu), який працює як відкрита платформа для забезпечення якості вищої освіти, зокрема використовується для системи внутрішнього забезпечення якості в Українському католицькому університеті та інших партнерів. Портал може стати платформою для відкритого та прозорого процесу забезпечення й підвищення якості вищої освіти України в контексті якості кадрів, освітнього процесу, навчально-методичного забезпечення, дослідницького середовища тощо. Напрацювання проекту корисні для забезпечення ефективної діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, створеного в 2015 р. відповідно до Закону України "Про вищу освіту" [4].

У рамках проекту Темпус "Запровадження інструментів і політик для якісної роботи на інституційному рівні" (2010-2013 рр.) підготовлено документи, рекомендації та робочі процедури із застосування політики та інструментів забезпечення якості у вищих навчальних закладах згідно з документами Європейської мережі забезпечення якості (ENQA), також розроблено рекомендації щодо залучення студентів до процесів із забезпечення якості. У роботі брали активну участь університети Швеції, Іспанії, Італії, Естонії, Білорусі, Узбекистану та України – Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Національний аерокосмічний університет "Харківський авіаційний інститут" ім. М.С. Жуковського, Севастопольський національний університет атомної енергії та виробництва. На цій основі запроваджена система моніторингу якості на основі ІКТ в НТУУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" [4].

Забезпечуючи синергію з вищезазначеними проектами, з 2015 р. виконується проект Еразмус+ "Система забезпечення якості в Україні: розвиток на основі стандартів та рекомендацій Європейської мережі із забезпечення якості (ENQA)", який запроваджується партнерством закладів Польщі, Німеччини та України (Бердянський державний педагогічний університет, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Львівський національний університет імені Івана Франка, Хмельницький національний університет, Національний гірничий університет, Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, Сумський державний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, "Навчально-методичний центр з якості освіти", Українська асоціація студентського самоврядування). За результатами роботи очікуються такі напрацювання: аналітичний звіт щодо стану системи забезпечення якості в Україні задля розроблення нової нормативно-правової бази; механізми та інструменти забезпечення якості на інституційному та національному рівнях (зокрема самооцінка ВНЗ, залучення студентів); моделі забезпечення якості (внутрішня та зовнішня системи, а також організаційна інфраструктура Національного агентства забезпечення якості вищої освіти); підготовка персоналу та членів Національного агентства, працівників ВНЗ щодо запровадження механізмів та інструментів забезпечення якості [3].

У рамках проекту Еразмус+ "Сприяння інтернаціоналізації досліджень через запровадження системи забезпечення якості третього циклу відповідно до європейської політики" заплановано до 2019 р. розроблення нормативно-правових документів щодо національної політики забезпечення якості (зокрема стандарти та процедури), рекомендацій та процедур з розбудови систем забезпечення якості програм підготовки докторів філософії, сприяючи, таким чином, ефективній діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; створення та обладнання підрозділів із внутрішнього забезпечення якості університетів-партнерів; підготовка посібників з політики внутрішнього забезпечення якості; розроблення та запровадження систем внутрішнього (ІQA) та зовнішнього (EQA) забезпечення якості; розроблення програми підготовки докторів філософії, зразкових для проходження внутрішнього та зовнішнього оцінювання й акредитації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Партнерство проекту включає провідні університети Польщі, Іспанії, Франції та заклади Казахстану, Монголії, України (Київський національний торговельно-економічний університет, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця) [3].

Другий кластер – *третій цикл вищої освіти – підготовка докторів філософії* – включає такі проекти та національно значимі результати. Партнерством проекту Темпус "Розроблення моделі Докторської школи для запровадження структурованої програми підготовки докторів філософії" (Національний університет "Києво-Могилянська академія", Український католицький університет, Чорноморський державний університет імені Петра Могили, Інститут ботаніки та Інститут літератури НАН України, університети Нідерландів, Франції та Великої Британії, а також Грузії) розроблено сучасну модель докторської школи для запровадження підготовки докторів філософії і пакет відповідних документів, зокрема Кодекс практики Докторської школи. Зазначені напрацювання використовуються для розвитку нормативно-правової бази підготовки доктора філософії [4].

Проект Еразмус+ "Структурна співпраця в межах докторських досліджень, тренінгів з розвитку універсальних/ загальних компетентностей, підготовки з академічного письма" забезпечує подальший розвиток результатів вищезазначеного проекту, серед проектних завдань – нормативно-правові акти з регулювання міжінституційного співробітництва в рамках підготовки докторів філософії, міжінституційних трансферів бюджетних коштів, визнання кредитів ЄКТС, ліцензування та акредитації міжінституційних спільних програм підготовки докторів філософії.

Важливо, що в проекті спільно працюють університети Литви, Ірландії, Фінляндії, Франції разом з класичними, технічними, економічними закладами України (Національний університет "Києво-Могилянська академія", Національний університет "Львівська політехніка", Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Миколаївський національний університет), а також з дослідницькими інститутами НАН України (Інститут економіки та прогнозування, Інститут фізики конденсованих систем, Інститут макромолекулярної хімії) і Національної академії педагогічних наук України (Інститут вищої освіти, Інститут соціальної політичної психології) [3].

Третій кластер – *рамки кваліфікації та освітні програми* – охоплює проекти, спрямовані, зокрема, на реалізацію затвердженого Кабінетом Міністрів України Плану запровадження Національної рамки кваліфікацій. Проект Темпус "Досягнення та перевірка відповідності між освітніми програмами та рамками кваліфікацій" (2013-2017 рр.) на основі досвіду та кращих практик інституцій Німеччини, Бельгії, Ірландії, Польщі, Великої Британії за участі українських закладів вищої освіти (Сумський державний університет, Хмельницький національний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка) завершує підготовку низки механізмів: розроблення освітніх програм та перевірки їх відповідності Національній рамці кваліфікацій (НРК); формулювання та оцінювання результатів навчання відповідно до НРК з урахуванням студентоцентрованого навчання та викладання; трансферу студентів, надання спільних кваліфікацій, стандартизації на основі відповідності НРК. Наразі підготовлено проект національних рекомендацій щодо перевірки відповідності освітніх програм НРК; розроблені тренінги для Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; рекомендації щодо розвитку процедур і критеріїв зовнішнього оцінювання освітніх програм [4].

Секторальні (галузеві) рамки кваліфікацій на основі Національної та Європейської рамок кваліфікацій розроблялися в межах виконання проектів Темпус: "Рамки кваліфікації для інформатики та менеджменту відповідно до Болонських положень" і "Рамки кваліфікацій для наук про навколишнє середовище / екологічних наук". Основними результатами першого з проектів (у партнерстві – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Хмельницький національний університет, Національний гірничий університет, Сумський державний університет, Інститут телекомунікацій та глобальної інформації) є секторальні (галузеві) рамки кваліфікацій і стандарти з інформатики та менеджменту (бакалаврський та магістерський рівні) відповідно до НРК, а також методологія та методичні рекомендації щодо розроблення секторальних рамок кваліфікацій. За другим проектом розроблення секторальної рамки кваліфікацій з наук про навколишнє середовище (екологічних наук) на основі аналізу існуючих стандартів і методологій розвитку рамок кваліфікацій відповідно до НРК завершують у 2017 р. Національний університет "Одеська морська академія", Одеський державний екологічний університет, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Львівський національний аграрний університет, Уманський національний університет садівництва, Білоцерківський національний аграрний університет, Національний університет біоресурсів і природокористування України на основі досвіду Польщі, Австрії, Німеччини, Іспанії, Італії, Франції [4].

До четвертого кластеру – *інтернаціоналізація та мобільність* – включено проекти, спрямовані на розбудову потенціалу вищої освіти в контексті інтернаціоналізації – підготовку стратегій з інтернаціоналізації закладів вищої освіти, розвиток системи забезпечення якості інтернаціоналізації, запровадження її окремих інструментів (академічна мобільність, спільні освітні програми).

У рамках проекту Темпус "Інструменти забезпечення якості управління інтернаціоналізацією" Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Запорізьким національним університетом розроблено стратегію розвитку інтернаціоналізації вищого навчального закладу, видано Довідник з практичних питань інтернаціоналізації та буклет "Інструменти забезпечення якості на шляху інтернаціоналізації освіти". Проект Темпус "Розвиток і вдосконалення університетського управління в галузі міжнародних зв'язків" розробив рекомендації щодо розбудови відділів з міжнародних зв'язків, включаючи місію та завдання, механізми міжнародної діяльності та забезпечення її якості, залучення іноземних студентів і викладачів, а також Стратегію інтернаціоналізації університету; документи щодо реалізації академічної мобільності. Процедури запровадження міжнародного виміру в навчання та викладання, дослідження; процедури забезпечення якості інтернаціоналізації університету; проект рекомендацій щодо розвитку інтернаціоналізації у ВНЗ України для МОН України, проект системи забезпечення якості інтернаціоналізації ВНЗ на основі підходу MINT (Mapping of Internationalization – Створення карти інтернаціоналізації) – результати реалізації проекту Темпус "Сприяння інтернаціоналізації ВНЗ в країнах Східного Сусідства через культурні та структурні перетворення" [4].

Фокус проекту Еразмус+ "Розбудова потенціалу студентської мобільності у вищій освіті України та Сербії", який реалізують в партнерстві з Німеччиною, Данією, Італією та Сербією українські університети Національний університет "Києво-Могилянська академія", Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Миколаївський державний аграрний університет, Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія", спрямований на розроблення програм мобільності для студентів з особливими освітніми потребами, а також методологічні рамки для віртуальної та змішаної мобільності [3].

Висновки і рекомендації. Отже, визначено, що за своїми характеристиками результати проектів міжнародної співпраці спрямовані на вирішення актуальних завдань реформування вищої освіти України в контексті інтеграції до Європейського простору вищої освіти, а також вони корелюються з положеннями Закону України "Про вищу освіту" та Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Виявлено, що відповідно до характеристик проектів Темпус та Еразмус+ їх результати обґрунтовано

групується в межах чотирьох кластерів за змістом напрямів реформ у вищій освіті. У процесі імплементації результатів проєктів на національному рівні за участю Міністерства освіти і науки України як головного партнера структурних проєктів необхідно забезпечити синергію дій щодо реформування вищої освіти у контексті інтернаціоналізації. Також, важливо забезпечити відкритість і доступність результатів проєктів для їх широкого застосування.

Використані джерела

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на основі культурно-гуманітарних стратегій: аналітичний огляд / Автор. кол.: Т. Андрущенко, Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко, І. Сікорська, І. Степененко; за ред. І.В. Степаненко. – К. : Ін-т вищ. осв. НАПН України, 2015. – 130 с. – Електронний ресурс: <http://www.ihed.org.ua>.
2. Закон України "Про вищу освіту". Електронний ресурс: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Матеріали проєкту ЄС "Національний Еразмус+ офіс в Україні" – веб-портал. Електронний ресурс: <http://www.erasmusplus.org.ua/>.
4. Матеріали проєкту ЄС "Національний Темпус-офіс в Україні" – веб-портал. Електронний ресурс: <http://tempus.org.ua/>.
5. Сбруєва А. Інтернаціоналізація вищої освіти: пріоритети комплексної стратегії Європейського Союзу / А. Сбруєва // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 89-95. – Електронний ресурс: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_3_14.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. – Електронний ресурс: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
7. European Commission, Programme "Erasmus+" – web-portal. – Електронний ресурс: <http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/>.
8. Erasmus+ Programme Guide [Electronic resource]. – URL: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/erasmus-plus-programme-guide_en.pdf

Shytikova S.

INTERNATIONAL PROJECTS AS INSTRUMENTS FOR HIGHER EDUCATION REFORMS IN UKRAINE

The article is devoted to the overview of the results of EU-funded international cooperation projects and their impact on the higher education reforms. The key achievements of the projects targeted to the higher education reforms and implementation of the Law of Ukraine "On higher education" have been specified. The clusters to combine projects results at the national level for higher education development and their impact on its internationalization are identified.

Key words: *International cooperation, EU-funded programmes, internationalization, Erasmus+, Tempus, capacity building in higher education, joint projects, structural projects, Bologna Process tools, quality assurance.*

Стаття надійшла до редакції 25.08.2017